

МАМЛАКАТЛАРНИНГ ХМТ ДА ҚАТНАШИШЛАРИГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Исмоилов Шапахат Содиқович

*Термиз Давлат университети бухгалтерия ҳисоби ва аудит
кафедраси ўқитувчиси*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11532876>

Annotation: *this article reflects information on the factors affecting the participation of countries in the ILO and its development indicators.*

Keywords: *level of development, leading industries, inter-sectoral specialization, specialization within networks, specialization of individual enterprises, mineral resources.*

Аннотация: *В данной статье отражена информация о факторах, влияющих на участие стран в МОТ, и показателях его развития.*

Ключевые слова: *уровень развития, ведущие отрасли, межотраслевая специализация, внутриотраслевая специализация, специализация отдельных предприятий, полезные ископаемые.*

Аннотация: *Ушбу мақолада мамлакатларнинг хмт да қатнашишларига таъсир қилувчи омиллар ва унинг ривожланиш кўрсаткичлари борасида маълумотлар ўз аксини топади.*

Калит сўзлар: *ривожланиш даражаси, етакчи саноат тармоқлари, тармоқлараро ихтисослашув, тармоқлар ичра ихтисослашув, алоҳида корхоналар ихтисослашуви, фойдали қазилма бойликлари.*

ХМТ ривожланишига таъсир этувчи омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Мамлакат ички бозорининг ҳажми. Ривожланган бозорларга эга йирик мамлакатларда зарурий ишлаб чиқариш омиллари ва истеъмол товарларини топиш имконияти юқори бўлади. Демак бу мамлакатларнинг халқаро ихтисослашув ва товар айирбошлашда қатнашиш эҳтиёжи кам бўлади. Шу билан бирга ривожланган бозор талаби импортни кенгайтиришни талаб этади. Бу экспортга ёналтирилган ихтисослашувни кенгайтириш эвазига қопланади.

2. Мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси. Мамлакат иқтисодий салоҳияти қанчалик кам бўлса, унинг ХМТда қатнашиш зарурияти шунчалик юқори бўлади.

3. Мамлакатнинг табиий ресурслар билан таъминланганлиги. Мамлакатнинг юқори даражада моноресурслар билан таъминланганлиги (масалан, нефт), жумладан, фойдали қазилма бойликлари билан кам даражада таъминланганлиги ҳам унинг ХМТ да фаол қатнашиш заруриятини келтириб чиқаради.

4. Мамлакат иқтисодиёти таркибида етакчи саноат тармоқларининг улуши (энергетика, қазиб олиш саноати, металлургия ва б.).

Асосий тармоқлар улуши қанча юқори бўлса, одатда, мамлакат ХМТ тизимига шунча кам жалб этилган бўлади.

Шуни қайд этиб ўтиш лозимки, юқорида келтирилган барча омиллар намоён бўлишига кўра ўзгармас эмас. Уларнинг таъсири у ёки бу даражада камайиши мумкин. Масалан, маҳаллий маҳсулотнинг халқаро рақобатбардошлигининг ўзгариши, экспортнинг чекланиши шулар жумласидандир.

ХМТ нинг ривожланиш жараёнидаги асосий хусусият — ушбу жараённинг ҳар бир иштирокчиси ўзининг ХМТ даги иштирокидан иқтисодий фойда, наф қидириши ва топишидир.

ХМТ нинг ривожланиш тенденциялари иқтисодчиларнинг келажакда бу жараён янада чуқурлашиб боради, деб хулоса чиқаришлари учун асос бўлади. Унинг асосида товарлар ва хизматлар айирбошлашнинг миқёси жадал суръатлар билан ўсиб боради.

Ҳар қандай давлат халқаро айирбошлов жараёнида ХМТ нинг устунликларидан фойдаланар экан:

биринчидан, экспорт қилинаётган товар ва хизматларнинг ташқи ва ички бозор нархлари ўртасидаги фарқдан ютиш; иккинчидан, ички харажатларни камайтириш мақсадида арзонроқ бўлган импортдан фойдаланиш эвазига миллий ишлаб чиқаришдан воз кечиши мумкин.

Жаҳон хўжалигини тизим сифатида кўриб чиққанда ХМТ ни бу тизимни ташкил қилган бирлаштирувчи асос деб тасдиқлаш мумкин.

Саноат жиҳатдан тараққий этган мамлакатда ишлаб чиқариш ташқи истеъмолчиларга, ички талаб эса импортга ёналтирилган бўлади, деб тахмин қилинмоқда. Ривожланаётган мамлакатларда ички бозорнинг нисбатан тез, аммо экстенсив тарзда кенгайиши кутилмоқда.

ХМТ ички таркибга ва ривожланиш усулларига эга. ХМТ нинг асосий ажралмас хусусиятлари ишлаб чиқаришнинг халқаро ихтисослашуви ва кооперациялашуви ҳисобланади.

Ишлаб чиқаришнинг халқаро ихтисослашуви. Ишлаб чиқаришнинг халқаро ихтисослашуви икки ёналиш бўйича ривожланади — ишлаб чиқариш ва ҳудудий.

Ўз навбатида, ишлаб чиқариш ёналиши:

- тармоқлараро ихтисослашув;
- тармоқлар ичра ихтисослашув;
- алоҳида корхоналар ихтисослашувига бўлинади.

Ишлаб чиқаришнинг халқаро ҳудудий ихтисослашуви муайян товарлар ва уларнинг қисмларининг жаҳон бозори учун ишлаб чиқаришга ихтисослашувини ўз ичига олади:

- алоҳида мамлакат; • мамлакатлар гуруҳи;
- минтақалар.

Ишлаб чиқаришнинг халқаро ихтисослашувининг асосий турларига қуйидагилар киради:

- предметли (тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш) ихтисослашув;
- деталли (маҳсулот қисмлари ва компонентларини ишлаб чиқариш) ихтисослашув;
- технологик ёки босқичли (яъни, алоҳида технологик жараёнларни амалга ошириш. Масалан, йиг‘иш, бўйаш ва ҳ. к.) ихтисослашув.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. 2017 йил 7 феврал.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида (янги таҳрири)”ги Қонуни. 2019 йил 11 ноябр.
3. Mehmonov S.U., Karimova Z.X.,Tursunov A.S. Byudjet tizimi. Darslik. –Т.: “Iqtisod-Moliya”, 2018. -544 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 2019 йил 5 ноябр.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Банк сирини тўғрисида”ги қонуни. 2020 йил 30 август.